

19 Aralık 2002

KENDİ PORTRESİ SERGİSİ İÇİN SÖYLEŞİ

Bu sergi belli ki günümüzün çok merkezli sanat piyasasında sanatçının son öznel kalesi olarak kendi portresini hedef alıyor. Projenin çıkış kaynakları hakkında bilgi verir misiniz?

Bu projelerin çıkış kaynakları genellikle benim sanatçıların işlerini gözlemlemem sırasında oluyor. Bu, benim aklıma bir düşünce geliyor; bu düşünceye göre sanatçı buluyorum gibi bir süreç değil. Tam tersine, ilk olarak, sanatçıların ne yaptıklarını sürekli izleyip, onlar arasındaki ortak ya da çakışan düşünceleri ve kavramları ortaya çıkartmak; ikinci olarak, kuşkusuz, sanat ortamını, sanat ortamındaki sorunları ve tartışmaları izleyip bu tartışmaların gittiği yönlere doğru bakıp, sanatçıların işlerinde bu tür konuları ya da sorunları gördüğüm zaman bunları da dikkate almak şeklinde oluyor. İşin, düşünsel kısmı ve araştırma kısmı böyle. Bunun için, tabii ki, yalnız Türkiye'deki değil, dışarıdaki sanatçıları da izlemem gerekiyor. Gerçi biz Türkiye'deki küratörler için, dışarıdaki sanatçıları izlemek o kadar kolay değil, çünkü bizim iletişimimiz bugün yeterli bir iletişim sayılmaz. Veya biz de Avrupa Birliği'nde olsaydık, kolay dolaşım olanağımız olsaydı kuşkusuz daha iyi iletişim kurabilirdik. Parasal sorunlar da var bizim alanımızda, yani serbest çalışan küratörler olarak, her zaman yapacağımız işin parasını bulmak zorundayız. Türkiye'deki bu ekonomik ortamda, bunun da kolay olmadığını baştan söylemek gerekir. Bu nedenle, sergilerimi yaparken mutlaka, para bulmam gerekiyor. Bu arada Borusan Sanat Galerisi gibi, farklı küratörlerle çalışmayı bilen ve isteyen galerilerden talep geldiği zaman, bu taleplere cevap veriyorum. Bu durumda en azından yapacağım serginin parasal alt yapısı sağlanmış oluyor.

Sergideki yapıtları nasıl seçtiniz? Hepsi bir bütün olarak ele alındığında aralarında ne gibi farklar ve benzerlikler var?

Bu sergide yer alan sanatçıların, hemen hepsi uzun bir süredir kendi portreleri üzerinde çalışıyorlar. Kendi portreleri üzerinde çalışmaları bile kendilerini yapıtın öznesi olarak ortaya koyuyorlar. Bu nedenle, bu yapıtları bulmak zor olmadı. Ben konsepti gönderip sanatçıyı sergiye davet ettiğim zaman yeni yapıt üretmek isteyenler de oldu, ama yeni yapıt üretirken daha önce yapılmışların devamı olan yapıtlar ortaya çıktı, daha öncekilerin uzantısı olarak. Bu yapıtlar arasında tabii ki farklar var. Malzeme farkı, teknik farkı ya da biçimsel farklar gibi farkları bir yana koyalım, kavramsal, düşünsel farklar var. Esasen, ben bir farklılık göstermek istedim. O nedenle farklı kentlerden seçtim. Sadece farklı kentlerden değil, farklı teknikleri çalışanları seçtim ve farklı disiplinleri de seçtim.

Bir yazar da yer alıyor bu sergide: Aslı Erdoğan. Onun, “Kırmızı Pelerinli Kent” kitabı bir çeşit kendini anlatıyor izlenimi bırakıyor. Bu “kendini anlatıyor” izlenimi o kadar yoğun ki, o nedenle bir kendi portresi söz konusu olabilir diye düşündüm. Aslı Erdoğan’a bu öneriyi getirdiğim zaman o da, bu kitaba gönderme yapan yeni bir metin yazdı bu sergi için.

Ethem Özgüven ise, video belgeselleri yapan ve bu konuda da uluslararası ünü olan, çok önemli sosyal belgesellere imza atmış bir sanatçımız. Ona da yaklaştım bu açıdan, kendi belgeselini üretebilir mi diye. Gerçekten de kendi belgeselini üretti. Ethem Özgüven’in Türkiye’deki sistemle ve ideolojilerle bir hesaplaşması var. Burada Ethem Özgüven, bir belgeselci olduğu için, belgeseli yapı sökümü uğratan, tam bir kendisiyle hesaplaşma yaptı.

Diğerlerini sayacak olursak; Şeyda Cesur, esasen performans yapan bir sanatçı ve kendisi sahnede her zaman için ve bu performansları belli biçimlerde belgeliyor. Burada da, kendi vücudu ve portresini, scanner’in (tarayıcı) içine girerek, her gün belgeleyerek, bir günlük yaptı. Biz de hiç dokunmadan bilgisayardan bir çıktı alır gibi onu sergiledik. Tabii burada çok yoğun biçimde, genç bir insanın günlük yaşamındaki en önemli şeyin elektronik bir aygıt olması ve bu elektronik aygıtla, bedeniyle ve ruhuyla birlikte hesaplaşmak zorunda olması söz konusu.

Ina Wudtke altı aydır İstanbul'da yaşayan bir sanatçı ve çeşitli kimlikleri var. Kendisi bir disk jockey, ünlü bir disk jockey. Aynı zamanda NEID adlı bir derginin yayımcısı. Üç-dört ayda çıkıyor bu dergi. "Neid" haset, kıskançlık demek ya da bir şeyin eksikliğine duyulan istek demek ve Freud'dan kaynaklanan bir şey. Bir de bir çok işinde, başka insanların rolüne girerek kendini ortaya koyuyor. Burada yine, genç bir insanın bütün bu bellekle kendisini etkileyen, özellikle kitle kültürüyle etkileyen, tüketim kültürüyle hesaplaşması oluyor. Tüketim kültürünün bütün fetişlerinin, kendi kimliği üstündeki etkilerini doğrudan doğruya yansıtan işler bunlar.

Mario Bottinelli Montandon, tarihle uğraşan bir Milano'lu sanatçı. Burada da çok ilginç bir tarih dizisi meydana getirmiş. Büyük fotoğraflar var, bunlar geçmişe ait. Avrupa'dan iki kenti gösteriyor, Berlin ve Paris'i. Üstünde de birbirine benzeyen binalar var, 19. yüzyıl binaları bunlar. Paris'deki bina Trocadero, fakat şu anda yok edilmiş. Bunların önünde iki tane figürün kılığına girerek, birisi Léon Broy, Fransız, birisi de alman Heinrich Böll. İkisinin de 20. yüzyıl başındaki Avrupa'daki değişikliklere gönderme yaptığını söyleyebiliriz. Özellikle de savaflara. Kendisini de burada faşist nazileri, faşistleri anımsatan bir kıyafetle görüyoruz. Fotoğrafın üzerine, kendisini desen olarak çizerek yerleştiriyor. Bakıldığı zaman desenle fotoğrafın çok kaynaşmış olduğu görülüyor. Sonuçta kendisi, desen olarak var, yani geleneksel tarzdaki bir çizimle bir fotoğraf üstüste çakıştırılmış. Ama tabi, bu biçimsel yanı. Kavramsal göndermesi ise, bugünkü Avrupalı bir genç insanın kendi geçmişiyle olan hesaplaşması.

Danica Dakic, Saraybosna'lı bir sanatçı ancak Düsseldorf'ta yaşıyor. O da bir video performanstan alınmış bir fotoğrafı sergiledi. Video performans, kendisinin makyajla, transformasyonu, mutasyonu (değişim) diyelim. Burada iki dudaklı bir yüz görünüyor. Bu makyajla yapılmış bir şey, Photoshop'ta üretilmiş değil. Video seyredildiği zaman bunun makyaj olduğu görülüyor. Bu nedenle makyaj sırasındaki bir siyah-beyaz fotoğrafı da koyduk yanına insanlar yanılmasın diye. Buradaki amaç, Danica Dakic'in insanlar arasındaki iletişimsizliğini vurguluyor. Kendi serüveni iletişimsizlik çünkü, dil sorunu var. İnsanlar, küresel dünyada yaşıyoruz, herkes birbirleriyle

iletişim içinde diyor ama hala bir dil sorunu var, bu nedenle iki tane dudak var. Yani gözün yerinde de dudak var. Bu çok sürrealist bir portre ve Avrupa portre geleneğine çok uyuyor. Yani ortaçağdan günümüze kadar Avrupa'daki portre geleneğinin bugünkü devamı gibi de duruyor.

Sanat tarihine bakıldığında geçmişin sanatçısının kendisini gözlemlemeyişle bugünküler arasındaki ayrımlar sizce nasıl tanımlanıyor?

Sanat tarihsel açıdan bakıldığında, portre sonuçta bir Avrupa sanatı geleneğidir. Gerçi islam sanatında da Osmanlı imparatorları kendi portrelerini daha çok iktidarın simgesi olarak yaptırmışlar sonuçta ve bu portreler hiç bir zaman kitleyle karşı karşıya gelmiş portreler değil saraya ait bir belgelik olarak korunmuştur. Ta ki, II. Mahmut kendi fotoğrafını devlet dairelerine astırana kadar. Yani burada Osmanlı padişahlarının portre geleneği vardır. Bunun da bir çok sergileri oldu. Topkapı Sarayı'nda geçen yıl böyle bir sergi oldu, gerçekten de ilginç bu portreler.

Avrupa geleneğindeki portrede Leonardo da Vinci'yi düşünebiliriz. Kendi portresini sakallı ve yaşlı bir ihtiyar olarak yapması, ya da "Mona Lisa"nın gerçekte Leonardo da Vinci'nin kendi portresi üstüne yapılmış olduğu varsayımı yani bir takım incelemeler sonucunda arkada Leonardo da Vinci'nin kendi portresi olduğu düşünülmektedir. Bunun da bir uzantısı Marcel Duchamp'ın "Rose Selavy" portresidir. Leonardo da Vinci'ye bir gönderme vardır. Eğer Leonardo da Vinci kendini, kadın ve erkek olarak kendi portresinde bütünleştirmişse Marcel Duchamp da kendini kadın ve erkek olarak bütünleştirmiştir. Tabi, burada çok derin bir sorgulama var; yani psişik bir sorgulama söz konusu. Muhakkak ki portre psişik bir sorgulamadır. Aynı zamanda siyasal bir sorgulamadır. Mesela Max Beckmann'ın portrelerine baktığımızda orada siyasal sorgulama söz konusudur. Yani alman ekspresyonizmi. Orada sanatçının kendi portresinde nazizmin ayak sesleri duyulur sanki. Ya da sanatçının derin korkusu söz konusudur gelmekte olan felakete karşı. Tabi, Andy Warhol'un portreleri var.

Son portresinin çok ölüm koktuğu söylenir. Gerçekten de öyledir, kendi çöküşünü belgelemiştir Andy Warhol baştan sona kadar. Kitlenin önüne çıkması ve kitle için bütün bu üretimi yaparken kendini kitleye öldürtmesi söz konusudur Andy Warhol'un portrelerinde. Günümüzde nedir portre? Kuşkusuz siyasal ve psikik boyutu değişmemiştir. Muhakkak içinde bu ikisi söz konusudur ama bugün şöyle bir sorunu var sanatçıların; yani bu dijital teknikler dolayısı ile portrelerin de hakikiliği sorgulanmaktadır. Yani sanatçı kendi portresini yaptıktan sonra artık ona hakim değildir, artık o portre parçalanıp yok olabilir ya da tamamen değiştirilip başka bir portre olarak da sunulabilir. Hiç bir garantisi yok diye düşünüyorum.

Ama bugün benim ortaya koyduğum şey bu sergide, biraz kışkırtmadır. Çünkü ben İstanbul sanat ortamını çok durgun buluyorum ve sanatçıları da çok geriye çekilmiş buluyorum, yani seslerini çok az çıkarabiliyorlar. Şimdi burada onları, en azından bu sergide yer alan sanatçıları, ateşlediğimi düşünüyorum bu portre sergisiyle. Tabi aynı şeyi yurt dışındaki sanatçılar için söyleyemeyeceğim, çünkü onların olanakları çok farklı, bizim sahip olduğumuz olanaklar çok farklı. Ama tabi bu sorunlarımız farklı demek değildir, bir çok sorunumuz da aynı. Toplumda bireysel olarak varolma yani özgür birey olarak varolabilme olanakları çok benzerlikler içeriyor. Yani bu tüketim mekanizması içinde bir birey ne kadar özgür olabilir? Bunu hem Avrupalı sanatçı yaşıyor hem bizim sanatçımız yaşıyor. Aralarında hiç bir fark yok. Ama şu anda bizim islam kimliğimiz çok vurgulanıyor ve hala toplumda islamın öngördüğü tabular var. Bu tabuları yırtan sanatçılar var, bunlar ne olursa olsun yürekli çıkışlar. Buna karşılık Avrupa'da da başka tabular var. Irkçılık söz konusudur. Farklılığı kabul etmemek söz konusu ve sanatçılar bununla hesaplaşmak zorunda kalıyorlar.

Size göre çağdaş sanatta küratör-sanatçı ilişkisi nasıl bir yol izliyor? Çağdaş sanata katkıları var mı? Sorunlar yaşanıyor mu? Bunlar neler?

Küratör ve sanatçı ilişkisi çok eski bir ilişki değil. Sanat eleştirmeni ve sanatçı ilişkisi oldukça eski yani en azından yarım yüzyıldır var olan bir ilişki. Yüzyılın başında bir iki tane eleştirmen vardı. 1950'den sonra batıda sanat eleştirisi doruk noktasına çıktı ve sanat eleştirmeni kitle ve sanatçı arasında bir kimlik kazandı. Bu kimlik, başlangıçta çok otoriter bir kimlikti. Clement Greenberg gibi bir Amerikalı eleştirmen bütün dünyadaki sanatın soyut olması gerektiğini söyleyerek, soyut sanattan başka sanat yoktur diye dayatıyordu. Tabii, buna karşı çıkışlar olmuştur ama böyle bir egemen durum vardı. Bir süre sonra 80'li yıllarda sanat eleştirmeni o kadar önem kazandı ki kendini sanatçı gibi görmeye başladı. Donald Kuspit'in kitabı var. "The Critic Is Artist" diye. Yani demek ki sanat eleştirmeni de, kendini böyle bir sanatçı yerine konumlandırıyor. Nitekim bu eleştirileri okuduğumuz zaman bunların edebi ve felsefi değerlerinin olduğunu görüyoruz. Dolayısı ile bir yaratıcılık var bu metinlerde. Demek ki sanatçı ile kitle arasına giren herkes bir biçimde sanatçıdan yana olmak durumunda kalıyor ve sanatçıdan yana olurken sanatçının gücünü de kendine çekiyor ve sanatçının yerine bir şeyler söylemeye başlayınca bir ölçüde sanatçının yaratıcılığında pay almış oluyor. Öte yandan, kitleye dönük çalışmak zorunda. Kitleye ulaşırken de bu sanatçılıktan ödün veriyor. Aslında, Janus-Face (iki çehreli Roma tanrısı) deniyor ya, yani sanat eleştirmeninin iki yüzü, zor bir durum. 80'li yıllarda da bu iş böyle giderken, sanat eleştirmenleri en yüce noktalarına erişmişken post-modern sanat sistemi, sanat kurumlarının merkezileşmekten uzaklaşıp yaygınlaşmaya başlaması, küreselleşmeye başlaması, bir; ikincisi söz gelimi üçüncü dünya ülkelerinden batıya büyük göçlerin olması ve bu göçlerin içinde enetelektüllerin ve sanatçıların önemli bir yer tutması, bu sanatçıların gelip merkezlerdeki sanatın biçimini ve estetiğini değiştirmeye başlamaları ve çoğalmaları; üçüncüsü de, batının çok uzak yerlere kadar etkin olmak istediğini, yani yeni bir çeşit kültür emperyalizminin sonucunda bir takım yeni aktörler sahneye çıkıyor. Sanat eleştirmenleri yeterli olmuyor, çünkü kuramla uğraşıyorlar, halbuki bu dediğim olaylar yeni aktörlerin daha pratik çalışmalarını, hatta parasal işlere de karışmalarını yani sanat pazarıyla da ilişkide

olmalarını, sanat kurumlarıyla ilişkide olmalarını vs. gerektiriyor. Bu yeni aktörlere de küratörler deniyor. Küratörler de aynı sanat eleştirmenleri gibi, sanatçılarla çok iç içe oldukları için başta onların gücünü bir şekilde çekmeye, almaya ve kendilerini yani yaptıkları işi büyütme başlıyorlar. Yani önemsetmeye başlıyorlar. Diyorlar ki, çok insanı araştırıyoruz, çok sanatçıyı araştırıyoruz, bir çok ülkelerin siyasal, ekonomik, toplumsal durumlarını bilmek ve onların içinden bütün bu kavram ve düşünceleri ortaya çıkartmak zorundayız. Bütün bunları birleştirdikleri zaman farklı kesimlerden gelmiş, farklı coğrafyalardan gelmiş sanatçıların işlerini bir araya getirip bir sergiye koydukları zaman bu da bir çeşit başlı başına bir yapıt oluşturuyor iddiasındalar. Şu andaki ilişki böyle ama bir nokta var ki küratör eşittir sanatçı olmuyor. O noktada bence sanatçının bütün kriterleri, bütün sistemleri, kuralları aşip, en özgür olduğu noktada yapıt üretmesi aşamasında. Artık kendi portresindeki bütün çalışmalarda küratörün hiç bir müdahalesi olamaz çünkü orada sanatçı tamamen kendini yapı söküme uğrattıyor. Yani tabi sahte kendi portreleri olabilir, ama her alanda sahte yapıt var. Onlar zaten zaman içinde dökülüp kayboluyor. Bir de bu performanslar bu sahteliği ortadan kaldırıyor. Performansla yapılan sanat yapıtı sahte olamıyor. Yani çok sırtıyor sahte olduğu zaman. Onun sahiciliği de nerede? Sanatçı performansı, izleyici önünde değil de tek başına yaptığı zaman büyük sahicilik taşıyor. Tabi, burada şu da sorgulanabilir, biz sahiciliği, hakikati mi arıyoruz? Yani insanlar hakikate mi ulaşmak istiyorlar, yoksa tam tersine kendilerini tamamen sanal bir dünyaya doğru mu götürüyorlar? O da ayrı bir soru. İnsanlarda hakikate ulaşmak gibi bir kaygı var mı, geçmişte mi kaldı yoksa bu? Sanatçı sürekli hakikate ulaşmak istiyor ama kitlenin hakikate ulaşmak isteyip istemediği konusunda benim kuşkularım var. Özellikle Türkiye’de.